

Fıkıh Usûlü El Kitabı

**Genel Editör ve
Proje Yürütücüsü**
Prof. Dr. Eyüp Baş

Editör
Prof. Dr. Talip Türcan

Yazarlar
Prof. Dr. Talip Türcan
Prof. Dr. Orhan Çeker
Prof. Dr. Saffet Köse
Prof. Dr. Abdullah Kahraman
Prof. Dr. Hacı Mehmet Günay
Prof. Dr. Abdurrahman Haçkalı
Prof. Dr. Adnan Koşum
Prof. Dr. Ali Kaya
Prof. Dr. Hüseyin Esen
Prof. Dr. Şevket Topal
Doç. Dr. Soner Duman
Doç. Dr. Murat Şimşek
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Muhammet Peşe

ISBN: 978-605-2233-56-6

1. Baskı
Eylül, 2019 / Ankara
3000 Adet

 Grafiker®
Yayınları
Yayın No: 321
Web: grafikeryayin.com

**Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt**

 Grafiker®
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
1. Cadde 1396. Sokak No: 6
06520 (Oğuzlar Mahallesi)
Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafikerk@grafiker.com.tr
Web : grafikerk.com.tr

Kitaptaki bölümlerin hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	17
-------------	----

FIKİH USÛLÜ: TANIM, TARİHÇE VE TEDVİN

Talip Türcan

1. Fıkıh Usûlünün Tanımı.....	19
2. Fıkıh Usûlünün Konusu ve İşlevi.....	28
3. Usûlcü ve Fakîhin Faaliyet Tarzı.....	30
4. Fıkıh Usûlünün Ana Konuları (Fıkıh Usûlünün Taksimâtı).....	32
5. Fıkıh Usûlünün Tarihçesi.....	33
5.1. Doğuşu.....	33
5.2. Tedvini.....	38
5.2.1. Tedvîninde İzlenen Metodlar.....	39
5.2.1.1. Fukahâ Metodu.....	40
5.2.1.2. Mütakellimîn Metodu.....	44
5.2.1.3. Karma (Memzûc) Metod.....	46
5.2.2. Şîf Fıkıh Usûlü.....	48
5.2.2.1. Ca'ferî Fıkıh Usûlü.....	48
5.2.2.2. Zeydî Fıkıh Usûlü.....	51
5.2.3. İbâdî Fıkıh Usûlü.....	54

1. BÖLÜM

HÜKÜM, HÂKİM, MAHKÛMUN ALEYH VE MAHKÛMUN FÎH

1. HÜKÜM

Abdullah Kahraman

1.1. Şer'î Hükümler.....	61
1.1.1. Şer'î Hükümün Tanımı.....	61
1.1.2. Şer'î Hükümün Kısımları.....	64
1.1.2.1. Teklîfî Hükümler.....	64
1.1.2.1.1. Uhrevî Hükümler.....	66
1.1.2.1.1.1. Talebin Türü ve Derecesi Bakımından Uhrevî Hükümler ve Mükellefin Fiilleri.....	66
1.1.2.1.1.1.1. Talebin Türü ve Derecesi Bakımından Uhrevî Hükümlerin Çeşitleri.....	67

1.1.2.1.1.1.1.1. İcâb/Vucûb.....	67
1.1.2.1.1.1.1.2. Nedb.....	67
1.1.2.1.1.1.1.3. İbâha.....	67
1.1.2.1.1.1.1.4. Kerâhet.....	67
1.1.2.1.1.1.1.5. Tahrîm/Hurmet.....	68
1.1.2.1.1.1.2. Talebin Türü ve Derecesi Bakımından	
Uhrevî Hükümlere Göre Mükellefin Fiilleri.....	68
1.1.2.1.1.1.2.1. Vâcib.....	68
1.1.2.1.1.1.2.1.1. Vâcibin Tanımı.....	68
1.1.2.1.1.1.2.1.2. Vâcibin Kısımları.....	69
1.1.2.1.1.1.2.1.3. Vâcibin İfâsı.....	74
1.1.2.1.1.1.2.2. Mendûb.....	78
1.1.2.1.1.1.2.2.1. Mendûbun Tanımı.....	78
1.1.2.1.1.1.2.2.2. Mendûbun Kısımları.....	79
1.1.2.1.1.1.2.3. Mubâh.....	81
1.1.2.1.1.1.2.3.1. Mubâhın Tanımı.....	81
1.1.2.1.1.1.2.4. Mekrûh.....	82
1.1.2.1.1.1.2.4.1. Mekrûhun Tanımı.....	82
1.1.2.1.1.1.2.4.2. Hanefilere Göre Mekrûhun Kısımları.....	83
1.1.2.1.1.1.2.5. Harâm.....	84
1.1.2.1.1.1.2.5.1. Harâmın Tanımı.....	84
1.1.2.1.1.1.2.5.2. Harâmın Kısımları.....	85
1.1.2.1.1.2. Talebin Genel ya da Özel Oluşuna Göre	
Uhrevî Hükümler.....	86
1.1.2.1.1.2.1. Azîmet.....	86
1.1.2.1.1.2.2. Ruhsat.....	87
1.1.2.1.2. Dünyevî Hükümler ve Mükellefin İlgili Fiilleri.....	90
1.1.2.1.2.1. İn'ikâd ve Mun'akid - Adem-i İn'ikâd ve	
Gayr-i Mun'akid.....	91
1.1.2.1.2.2. Sıhhat ve Sahîh - Fesâd/Butlân ve Fâsid/Bâtıl.....	91
1.1.2.1.2.3. Nefâz ve Nâfiz - Adem-i Nefâz ve	
Mevkûf/Gayr-i Nâfiz.....	92
1.1.2.1.2.4. Luzûm ve Lâzim - Adem-i Luzûm ve	
Gayr-i Lâzim.....	93
1.1.2.2. Vad'î Hükümler.....	93
1.1.2.2.1. Tanımı.....	93
1.1.2.2.2. Vad'î Hükümlerin Çeşitleri.....	94
1.1.2.2.2.1. İllet.....	94

1.1.2.2.2.2. Sebeb.....	97
1.1.2.2.2.3. Rükün.....	100
1.1.2.2.2.4. Şart.....	100
1.1.2.2.2.5. Mâni.....	103
1.1.2.2.2.6. Alâmet.....	104
1.1.2.3. Teklîfi ve Vad'î Hükümler Arasındaki İlişki.....	105

2. HÂKİM

Murat Şimşek

2.1. Hâkim'in Tanımı.....	115
2.2. Husn ve Kubh Teorileri.....	115
2.3. Hazır ve İbâha Meselesi.....	120
2.4. Hâkim'in İradesi Hikmet ile Ta'lîl Edilebilir mi?.....	122

3. MAHKÛMUN ALEYH

Orhan Çeker

3.1. Mahkûmun Aleyh'in Tanımı.....	125
3.2. Ehliyetin Tanımı ve Kısımları.....	125
3.2.1. Ehliyetin Tanımı.....	125
3.2.2. Ehliyetin Kısımları.....	126
3.2.2.1. Vucûb Ehliyeti.....	126
3.2.2.2. Edâ Ehliyeti.....	126
3.3. İnsan Yaşamının Dönemleri Bakımından Ehliyet.....	127
3.3.1. Cenîn Döneminde Ehliyet.....	128
3.3.2. Temyîz Öncesi Dönemde Ehliyet.....	130
3.3.3. Temyîz Döneminde Ehliyet.....	131
3.3.4. Bulûğ ve Rüşd Döneminde Ehliyet.....	132
3.4. Ehliyet Ârızaları.....	135
3.4.1. Semâvî Ârızalar.....	135
3.4.1.1. Cunûn.....	135
3.4.1.2. Ateh.....	136
3.4.1.3. Nisyân.....	136
3.4.1.4. Nevm.....	137
3.4.1.5. İğmâ.....	137
3.4.1.6. Hayız ve Nifâs.....	138
3.4.1.7. Maraz-ı Mevt.....	138
3.4.2. Mukteseb Ârızalar.....	140
3.4.2.1. Sefeh.....	140
3.4.2.2. Cehâlet.....	140

3.4.2.3. Hata.....	141
3.4.2.4. İkrâh.....	142
3.4.2.5. Sefer.....	144
3.4.2.6. Sükr.....	145
3.4.2.7. Hezl.....	146
3.4.2.8. İflâs.....	146

4. MAHKÛMUN FİH

Murat Şimşek

4.1. Mahkûmun Fih'in Tanımı.....	149
4.2. Mahkûmun Fih'in Şartları.....	149
4.3. Teklîf ve Meşakkat İlişkisi.....	152
4.4. Mahkûmun Fih'in Kısımları.....	153
4.4.1. Mahkûmun Fih'in Konusu Bakımından Taksimi.....	154
4.4.1.1. Sırf Allah Haklarını İlgilendiren Fiiller.....	154
4.4.1.2. Sırf Kul Haklarını İlgilendiren Fiiller.....	155
4.4.1.3. Allah ve Kul Haklarını Birlikte İlgilendiren Fiiller.....	155
4.4.1.3.1. Ağırlıklı Olarak Allah Haklarını İlgilendiren Fiiller.....	155
4.4.1.3.2. Ağırlıklı Olarak Kul Haklarını İlgilendiren Fiiller.....	155
4.4.2. Mahkûmun Fih'in Asl ve Halef Olmak Bakımından Taksimi.....	156

2. BÖLÜM

ŞER'Î DELİLLER

(ŞER'Î HÜKÜMLERİN KAYNAK VE YÖNTEMLERİ)

1. DELİL KAVRAMI

Talip Türcan

1.1. Delilin Tanımı.....	165
1.2. Şer'î Delillerin Tasnifi.....	167
1.3. Şer'î Delillerin Tertîbi.....	169

2. İTTİFAK EDİLEN ŞER'Î DELİLLER

2.1. Kitâb / <i>Hacı Mehmet Günay</i>	171
2.1.1. Kitâb'ın Tanımı.....	171
2.1.2. Kitâb'ın Özellikleri.....	171
2.1.3. Kitâb'ın Delil Oluşu.....	176
2.1.4. Kitâb'ın Şer'î Hükümlere Delâleti.....	177
2.1.5. Kitâb'ın Şer'î Hükümleri Açıklama Tarzı.....	178
2.1.6. Kitâb'ın Hükümleri Açıklama Üslûbu.....	179
2.1.7. Kitâb'ın İçerdiği Hükümler.....	180

2.2. Sünnet / <i>Hacı Mehmet Günay</i>	183
2.2.1. Sünnet'in Tanımı.....	183
2.2.2. Sünnet'in Vahiy ile İlişkisi.....	185
2.2.3. Sünnet'in Delil Oluşu ve İşlevleri.....	186
2.2.4. Rivâyet Şekli Bakımından Sünnet.....	188
2.2.4.1. Mütevâtir Haber.....	189
2.2.4.2. Meşhûr Haber.....	190
2.2.4.3. Haber-i Vâhid (Âhâd Haber).....	191
2.2.4.3.1. Haber-i Vâhid'in Tanımı ve Bilgi Değeri.....	191
2.2.4.3.2. Haber-i Vâhid'in Delil Oluşunun Gerekçeleri.....	192
2.2.4.3.3. Sahâbenin Haber-i Vâhid'le Amel Etme Yöntemleri.....	194
2.2.4.3.4. Haber-i Vâhid'in Kabul Şartları.....	196
2.2.4.3.5. Kitâb'ın Haber-i Vâhid ile Tahsîsi.....	202
2.2.4.3.6. Haber-i Vâhid-Kıyâs Çatışması.....	203
2.2.5. Hz. Peygamber'in Fiilleri.....	203
2.2.6. Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Tasarrufları.....	205
2.3. İcmâ / <i>Hacı Mehmet Günay</i>	209
2.3.1. İcmâm Tanımı.....	209
2.3.2. İcmâm Varlık ve Geçerlilik Şartları.....	209
2.3.3. İcmâm Delil Oluşu.....	210
2.3.3.1. İcmâî Şer'î Delil Olarak Kabul Edenlerin Gerekçeleri.....	211
2.3.3.2. İcmâî Delil Olarak Kabul Etmeyenlerin Gerekçeleri.....	213
2.3.3.3. Ahmed b. Hanbel'in İcmâ İddialarına Yönelik Tepkisi.....	213
2.3.4. İcmâm Çeşitleri.....	214
2.3.4.1. Sarîh İcmâ.....	214
2.3.4.2. Sükûtî İcmâ.....	214
2.3.5. İcmâm Senedi.....	215
2.3.6. İcmâm Hükümü.....	216
2.3.6.1. Sarîh İcmâm Hükümü.....	216
2.3.6.2. Sükûtî İcmâm Hükümü.....	216
2.3.7. İcmâm Mertebeleri.....	217
2.3.8. İcmâm Nakli.....	217
2.3.9. İcmâm Delinmesi/Bozulması.....	218
2.3.10. İcmâmın Pratik, Teorik ve Aktüel Yönü.....	220
2.4. Kıyâs / <i>Soner Duman</i>	222
2.4.1. Kıyâsın Tanımı.....	222
2.4.2. Kıyâsın Önemi.....	225

2.4.3. Kıyâsın Delil Oluşu.....	226
2.4.4. Kıyâsın Türleri.....	232
2.4.4.1. Bilginin Kesinlik Derecesi Bakımından.....	232
2.4.4.2. İletin Fer'deki Hükme Etkisi Bakımından.....	233
2.4.4.3. İletin Açıklık ve Kapalılığı Bakımından.....	234
2.4.4.4. Asl ile Fer'in Birbirine Katılmasının Keyfiyeti Bakımından.....	235
2.4.5. Kıyâsın Alanı.....	236
2.4.6. Kıyâsın Rükünleri.....	238
2.4.7. Kıyâsın Şartları.....	239
2.4.7.1. Asl'ın Hükümüne İlişkin Şartlar.....	239
2.4.7.2. Fer'e İlişkin Şartlar.....	240
2.4.7.3. İlete İlişkin Şartlar.....	242
2.4.8. İlet.....	244
2.4.8.1. İletin Tanımı.....	244
2.4.8.2. İlet Çeşitleri.....	245
2.4.8.3. İlet-Hikmet İlişkisi.....	246
2.4.8.4. İleti Elde Etme Yolları.....	247
2.4.8.4.1. İletin Nass Tarafından Belirtilmesi.....	247
2.4.8.4.2. İletin İcmâ Tarafından Belirlenmesi.....	249
2.4.8.4.3. İletin Münâsebet Yoluyla Belirlenmesi.....	249
2.4.8.4.4. Sebr ve Taksîm.....	252
2.4.8.4.5. Deverân (Tard ve Aks).....	253
2.4.9. İlete Yönelik İctihâdlar.....	253
2.4.9.1. Tahrîcu'l-menât.....	253
2.4.9.2. Tenkîhu'l-menât.....	253
2.4.9.3. Tahkîku'l-menât.....	254

3. İHTİLAF EDİLEN ŞER'Î DELİLLER

3.1. İstihsân / <i>Soner Duman</i>	257
3.1.1. İstihsânın Tanımı.....	257
3.1.2. İstihsânın Delil Oluşu.....	258
3.1.3. Kıyâs, İstihsân ve Maslahat-ı Mürsele Delillerinin Karşılaştırılması.....	259
3.1.4. İstihsânın Türleri.....	260
3.1.4.1. Gizli Kıyâs İstihsânı.....	260
3.1.4.2. İstisna Şeklinde Olan İstihsân.....	262

3.2. Maslahat-ı Mürsele (İstislâh) / <i>Hüseyin Esen</i>	266
3.2.1. Maslahatın ve Maslahat-ı Mürselenin Tanımı	266
3.2.2. Maslahatın Kısımları	267
3.2.2.1. Önemi Bakımından Maslahatın Kısımları	268
3.2.2.1.1. Zarûriyyât	268
3.2.2.1.2. Hâciyyât	269
3.2.2.1.3. Tahsîniyyât	269
3.2.2.2. Şâri'in İtibar Edip Etmemesi Bakımından Maslahatın Kısımları	270
3.2.2.2.1. Maslahat-ı Mu'tebere	270
3.2.2.2.2. Maslahat-ı Mülgâ	271
3.2.2.2.3. Maslahat-ı Mürsele	273
3.2.2.2.3.1. Maslahat-ı Mürselenin Delil Oluşu	273
3.2.2.2.3.2. Sahâbe Dönemine Ait Maslahat-ı Mürsele Anlayışına Dayanan Bazı İctihâdlar	279
3.2.2.2.3.3. Mezheplere Ait Maslahat-ı Mürsele Anlayışına Dayanan Bazı İctihâdlar	280
3.2.2.2.3.4. Maslahat-ı Mürselenin Kıyâs ve İstihândan Farkı	281
3.3. Sahâbî Kavli / <i>Şevket Topal</i>	283
3.3.1. Sahâbî Kavlinin Delil Oluşu	284
3.3.1.1. Sahâbî Kavlinin Delil Oluşuna İlişkin Üzerinde İttifak Edilen İlkeler	284
3.3.1.2. Re'y ve İctihâd Kaynaklı ve Hakkında İcmâ Gerçekleşmemiş Sahâbî Kavli	285
3.4. Şer'u Men Kablenâ / <i>Şevket Topal</i>	287
3.4.1. Şer'u Men Kablenânın Kısımları	288
3.4.2. Şer'u men Kablenânın Hükümü	291
3.5. Örf / <i>Şevket Topal</i>	293
3.5.1. Örfün Tanımı ve Mahiyeti	293
3.5.2. Örfün Çeşitleri	295
3.5.2.1. Yapısı Açısından Örf	295
3.5.2.2. Kapsamı Açısından Örf	296
3.5.2.3. Hükümü Açısından Örf	296
3.5.3. Örfün Delil Oluşu	297
3.5.4. Örfün Geçerlilik Şartları	298
3.5.5. Örfün Delil Değeri	299

3.6. Medine Ehlinin Ameli / <i>Şevket Topal</i>	301
3.6.1. Medine Ehlinin Ameli'nin Tanımı ve Mahiyeti.....	301
3.6.2. Medine Ehlinin Ameli'nin Delil Oluşu.....	303
3.7. Sedd-i Zerâi' / <i>Şevket Topal</i>	305
3.7.1. Sedd-i Zerâi'in Tanımı ve Mahiyeti.....	305
3.7.2. Sedd-i Zerâi'in Delil Oluşu.....	307
3.7.3. Mefsedete Yol Açan Fiiller.....	312
3.7.4. Sedd-i Zerâi'in Aktüel Değeri.....	315
3.8. İstishâb / <i>Şevket Topal</i>	318
3.8.1. İstishâbın Tanımı ve Mahiyeti.....	318
3.8.2. İstishâbın Delil Oluşu.....	319
3.8.3. İstishâbın Çeşitleri ve İlgili Küllî Kâideler.....	320

4. TARTIŞMALI DİĞER İSTİDLÂL YÖNTEMLERİ

Murat Şimşek

4.1. Tâbiî Kavli.....	323
4.2. İcmâu Ehli'l-Kûfe, İcmâu'l-Basra ve'l-Kûfe, İcmâu'l-Harâmeyn, İcmâu'l-Hulefâi'l-Erbaa.....	324
4.3. İcmâu'l-Itra.....	325
4.4. İcmâu'l-Umeme's-Sâlîfe.....	325
4.5. Teâmül.....	326
4.6. Umûmu'l-Belvâ.....	326
4.7. Tahkîmu'l-Hâl.....	327
4.8. Hukmu'l-Akl.....	328
4.9. İsmet.....	329
4.10. İstikrâ.....	330
4.11. Telâzum (İstidlâl).....	332
4.12. Ahz bi'l-Ekall, Ahz bi'l-Eyser, Ahz bi'l-Ekser.....	333
4.13. Ta'lîl bi Teârûzi'l-Eşbâh.....	335
4.14. Amel bi'z-Zâhir.....	335
4.15. Amel bi'l-Azhar.....	336
4.16. Amel bi'ş-Şebeheyn.....	337
4.17. Ahz bi'l-İhtiyât.....	337
4.18. Taharrî.....	338
4.19. Şehâdet-i Vicdân (Şehâdet-i Kalb).....	339
4.20. Nefy-i Medârik (Fikdân-ı Delil).....	340
4.21. Kur'a.....	341

4.22. İlhâm.....	342
4.23. Ru'ye'n-Nebî.....	343

3. BÖLÜM

HÜKÜM ÇIKARMA (İSTİNBÂT) YÖNTEMLERİ

1. HÜKÜM ÇIKARMA (İSTİNBÂT) KAVRAMI

Adnan Koşum

2. LAFIZLARLA İLGİLİ HÜKÜM ÇIKARMA YÖNTEMLERİ

2.1. Konuldukları Ma'nâ Bakımından Lafızlar / <i>Adnan Koşum</i>	360
2.1.1. Hâss.....	360
2.1.1.1. Hâssın Delâleti.....	360
2.1.1.2. Hâssın Çeşitleri.....	362
2.1.1.2.1. Mutlak ve Mukayyed.....	362
2.1.1.2.1.1. Mutlak.....	362
2.1.1.2.1.2. Mukayyed.....	364
2.1.1.2.1.3. Mutlakın Mukayyede Hamli.....	364
2.1.1.2.1.3.1. Sebebde İtlâk ve Takyîd.....	364
2.1.1.2.1.3.2. Hükümde İtlâk ve Takyîd.....	365
2.1.1.2.2. Emir.....	367
2.1.1.2.2.1. Emrin Mücebi.....	368
2.1.1.2.2.2. Nehiyden Sonra Gelen Emir.....	368
2.1.1.2.2.3. Emrin Fevr veya Terâhiye Delâleti.....	369
2.1.1.2.2.4. Emrin Tekrara Delâleti.....	369
2.1.1.2.3. Nehiy.....	370
2.1.1.2.3.1. Nehyin Fesâda Delâleti.....	371
2.1.2. Âmm.....	372
2.1.2.1. Âmm Lafzın Türleri.....	372
2.1.2.2. Âmm Sîğaları ve Lafızları.....	375
2.1.2.3. Âmm Lafzın Delâleti.....	377
2.1.2.3.1. Kitâb'ın Âmm Lafızlarının Haber-i Vâhid ve Kıyâs ile Tahsîsi.....	377
2.1.2.3.2. Âmm ile Hâssın Teâruzu.....	380
2.1.2.3.2.1. Tahsîs.....	383
2.1.2.3.2.1.1. Müstakil Muhassıslarla Tahsîs.....	384
2.1.2.3.2.1.2. Muttasıl Muhassıslarla Tahsîs.....	385
2.1.2.3.3. Âmmı, Sebebine Tahsîs.....	387

2.1.2.3.4. Âmmı, Mütakellimin Amacına Tahsîs	388
2.1.3. Müşterek	388
2.1.4. Cem'-i Münekker	390
2.2. Kullanıldıkları Ma'nâ Bakımından Lafızlar / <i>Adnan Koşum</i>	392
2.2.1. Hakikat	392
2.2.2. Mecâz	394
2.2.3. Sarîh	396
2.2.4. Kinâye	397
2.2.5. Ta'rîz	398
2.2.6. Hurûfu'l-Meânî	398
2.3. Ma'nâya Delâletlerinin Açıklığı ve Kapalılığı Bakımından Lafızlar	400
2.3.1. Ma'nâya Delâletleri Açık Olan Lafızlar	400
2.3.1.1. Hanefilere Göre Ma'nâya Delâletleri Açık Olan Lafızlar	400
2.3.1.1.1. Zâhir	400
2.3.1.1.2. Nass	401
2.3.1.1.3. Müfesser	403
2.3.1.1.4. Muhkem	404
2.3.1.2. Cumhûra göre Ma'nâya Delâletleri Açık Olan Lafızlar	405
2.3.1.2.1. Zâhir	405
2.3.1.2.2. Nass	405
2.3.1.3. Ma'nâya Delâletleri Açık Olan Lafızların Tertîb ve Teâruzu	406
2.3.2. Ma'nâya Delâletleri Kapalı Lafızlar	407
2.3.2.1. Hanefilere Göre Ma'nâya Delâletleri Kapalı Olan Lafızlar	407
2.3.2.1.1. Hafî	407
2.3.2.1.2. Müşkil	408
2.3.2.1.3. Mücmel	410
2.3.2.1.4. Müteşâbih	412
2.3.2.2. Cumhûra Göre Ma'nâya Delâletleri Kapalı Lafızlar	413
2.4. Ma'nâya Delâletlerinin Şekli Bakımından Lafızlar / <i>Ali Kaya</i>	414
2.4.1. Hanefilere Göre Lafzın Ma'nâya Delâlet Şekilleri	414
2.4.1.1. İbârenin Delâleti	415
2.4.1.2. İşâretin Delâleti	417
2.4.1.3. Nassın Delâleti	421
2.4.1.4. İktizânın Delâleti	424
2.4.2. Ma'nâya Delâlet Şekilleri Arasında Teârüz (Çatışma)	426

2.4.3. Cumhûra Göre Lafzın Ma'nâya Delâlet Şekilleri.....	427
2.4.3.1. Mantûkun Delâleti.....	427
2.4.3.1.1. Sarîh Mantûk.....	428
2.4.3.1.2. Gayr-i Sarîh Mantûk.....	428
2.4.3.1.2.1. İktizâ.....	429
2.4.3.1.2.2. İma.....	430
2.4.3.1.2.3. İşâret.....	431
2.4.3.2. Mefhûmun Delâleti.....	431
2.4.3.2.1. Mefhûmu'l-Muvâfaka.....	431
2.4.3.2.2. Mefhûmu'l-Muhâlefe.....	432
2.4.3.2.2.1. Mefhûmu'l-Muhâlefenin Çeşitleri.....	433
2.4.3.2.2.2. Mefhûmu'l-Muhâlefe ile İstidlâlin Sıhhati ve Şartları.....	437
2.4.4. Tartışmalı Diğer Bir Delâlet Biçimi: İktirânın Delâleti.....	441
2.5. Te'vîl / <i>Ahmet Muhammet Peşe</i>	445
2.5.1. Te'vîlin Tanımı.....	445
2.5.2. Te'vîlin Kapsamı.....	445
2.5.3. Te'vîlin Şartları.....	448
2.5.4. Te'vîlin Kısımları.....	448
2.6. Beyân / <i>Talip Türcan</i>	451
2.6.1. Beyânın Tanımı.....	451
2.6.2. Beyânın Kısımları.....	451
2.6.2.1. Beyân-ı Takrîr.....	451
2.6.2.2. Beyân-ı Tefsîr.....	452
2.6.2.3. Beyân-ı Tağyîr.....	454
2.6.2.4. Beyân-ı Zarûret.....	458
2.6.2.5. Beyân-ı Tebdîl.....	460
2.7. Nesh / <i>Talip Türcan</i>	461
2.7.1. Neshin Tanımı.....	461
2.7.2. Neshin Cevâzı Meselesi.....	462
2.7.3. Neshin Vukuu Meselesi.....	463
2.7.4. Neshin Hikmetleri.....	464
2.7.5. Nesh ve Bedâ.....	466
2.7.6. Neshin Mahalli.....	467
2.7.7. Neshin Zamanı.....	468
2.7.8. Neshin Çeşitleri.....	469
2.7.9. Nesh ve Tahsîs.....	470

2.7.10. Nesh ve Takyîd.....	471
2.7.11. Nesh ve Ziyâde.....	471
2.7.12. Neshin Şartları.....	473
2.7.13. Şer'î Deliller Arası Nesh İlişkisi.....	474
2.7.14. Kur'ân-ı Kerîm'de Neshin Gerçekleşme Şekilleri.....	478
2.7.15. Neshi Bilme Yolları.....	480

3. ŞER'Î HÜKÜMLERİN GENEL AMAÇLARI (MAKÂSİD-I ŞER'İYYE)

Abdurrahman Haçkalı

3.1. Hukukta Gâye ve İslâm Hukuku.....	485
3.2. Şer'î Hükümlerde Gözetilen Amaçların Temellendirilmesi.....	486
3.3. Maslahat Kavramı.....	490
3.3.1. Maslahatın Türleri.....	491
3.3.1.1. Zarûret Derecesindeki Maslahatlar (Zarûriyyât).....	491
3.3.1.2. İhtiyaç Derecesindeki Maslahatlar (Hâciyyât).....	495
3.3.1.3. Olgunlaştırma ve Güzelleştirme Derecesindeki Maslahatlar (Tahsîniyyât).....	495
3.4. Makâsîd (Masâlih) ile İlgili Küllî Kâideler.....	496
3.5. İctihâd/İstinbât ve Makâsîd.....	496

14

4. ŞER'Î DELİLLERİN TEÂRUZU

Abdurrahman Haçkalı

4.1. Teâruzun Manâsı ve Mahiyeti.....	499
4.2. Deliller Arasında Teâruzun Vâki Olup Olmadığı Tartışması.....	500
4.3. Teâruz Zannının Nedenleri.....	501
4.4. Teâruzun Mahalli.....	503
4.5. Teâruzun Şartları.....	503
4.6. Teâruzu Giderme Yolları.....	505
4.6.1. Nesh.....	505
4.6.2. Tercîh.....	506
4.6.2.1. Nasslar Arasında Tercîh.....	506
4.6.2.1.1. Rivâyet Bakımından Tercîh.....	506
4.6.2.1.2. Delâlet (Metin) Bakımından Tercîh.....	508
4.6.2.2. Kıyâslar ve Maslahatlar Arasında Tercîh.....	508
4.6.3. Cem' ve Tefvik.....	510
4.6.4. Tesâkut.....	511

4. BÖLÜM

İCTİHÂD, İFTÂ VE KAZÂ

1. İCTİHÂD

Saffet Köse

1.1. Tanımı.....	519
1.2. İctihâdın Hükümü.....	521
1.3. Müctehid.....	522
1.4. İctihâdın Nakzı.....	523
1.5. İctihâdın Bölünmesi (Tecezzî) Meselesi.....	524
1.6. İctihâd Kapısının Kapanması Meselesi.....	525
1.7. Müctehidsiz Geçen Bir Asrın Bulunmasının Mümkün Olup Olmadığı (Huluv) Meselesi.....	527
1.8. Hz. Peygamber'in İctihâdı Meselesi.....	528
1.9. İctihâdda Doğrunun Tekliği ya da Çokluğu Meselesi.....	529
1.10. İctihâd Edenin Günah ya da Sevap Kazanması.....	529
1.11. İctihâd İle İlişkili Kavramlar.....	529
1.11.1. Tahrîc.....	529
1.11.2. İttibâ'.....	530
1.11.3. Taklîd.....	531
1.11.4. Telfik.....	532

2. İFTÂ VE KAZÂ

Saffet Köse

2.1. İftâ.....	533
2.1.1. İftânın Tanımı.....	533
2.1.2. Fetvânın Unsurları.....	533
2.1.3. Fetvânın Alanı.....	534
2.1.4. Fetvâ Sorumluluğu.....	534
2.1.5. Müftûde Aranan Şartlar.....	535
2.1.6. Müftûnin Hassasiyetleri.....	535
2.1.7. Müstefînin Durumu.....	536
2.1.8. Birden Fazla Müftûye Sormak.....	536
2.1.9. Müftûnin Fetvâsını Değiştirmesi.....	536
2.1.10. Fetvâda Hata.....	536
2.1.11. Fetvânın Değişmesi.....	537
2.2. Kazâ.....	537
2.3. Fetvâ-Kazâ İlişkisi.....	539
DİZİN	543
YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ	577

ÖN SÖZ

Fıkıh usûlü, müslüman aklını temsil eden yüksek bir bilgi alanıdır. Değer/hüküm-olgu ilişkisinin, müslüman aklında nasıl kurulduğunu görmek, kelâmla birlikte, fıkıh usûlünü kavramakla mümkündür. Fıkıh usulünün, bildirmeli önermelerden oluşan yapısı yanında, diğer İslâmî bilgi alanlarından bir farkı da, onun, beşerî davranışlar bağlamında değer-olgu ilişkisini tanımlayıcı niteliğidir.

Fıkıh usûlü, hem bilimsel bir faaliyet alanı hem de şer'î amelî hükümlerin elde edilmesinde başvurulan bir kaynak ve yöntem kuralları bütünüdür. Kitap ve Sünnet'te doğrudan öngörülen hükümlerin anlaşılıp, uygulama alanlarının tespiti, fıkıh usûlünün geliştirdiği kaynak ve yöntem kuralları aracılığıyla mümkün olduğu gibi, yeni hüküm ilişkileri de aynı yolla kurulur. Fıkıh usûlünün, fikhın teşekkülünden sonra tedvînine başlanması ve tedvîn sürecinin uzun sayılabilecek bir zamana yayılması, yüksek düzeyli bir kaynak ve yöntem bilimi olması gerçeğiyle uyumludur. Fıkıh usûlünün, gerek fıkıhtan sonra tedvîn edilmiş olması gerekse tedvînle aynı süreçte gerçekleşen icthâd faaliyetinin nevâzil ölçüğünde kalması sebebiyle, çok büyük ölçüde kendi kendini besleyen teorik bir yapıya dönüşmesi, işlevini salt geriye dönük bir gerekçelendirmeye indirgeyen yaklaşımlara yol açmıştır. Bununla birlikte fıkıh usûlünün, bir disiplin olarak, fikhî önceleyen zihinsel düzeydeki kaynak ve yöntem kurallarını tedvin etme amacı ile kendisini icthâd bilimi olarak tanımlama iddiası, modern dönem indirgemeci yaklaşımlara karşı, tartışmanın henüz bir sonuca bağlanmamış olması da dikkate alındığında, asgarî düzeyde bilimsel bir ihtiyatın, gerekli bir tutum olacağı söylenmelidir. Fıkıh usûlünün, fikhî önceleyen kaynak ve yöntem kurallarını tedvîn etme iddiasındaki başarı oranına, tarihsel süreçte tahrîc boyutunda da olsa, icthâd faaliyetindeki rolüne ve modern dönem sorunlarının çözümüne ne ölçüde katkıda bulunabileceğine ilişkin meseleler, indirgemeci yaklaşımlarla cevaplanamayacak kadar derin ve kapsamlıdır.

Başlangıç düzeyindeki fıkıh usûlü eğitiminin ana amacı, müslüman aklının somutlaşmış en önemli ürünlerinden biri olan bir disiplini öğrencilere tanıtmının yanında, onun aracılığıyla, müslüman medeniyetinin bireysel ve toplumsal yaşamı kavrama biçimi olan fikhın anlaşılmasına yardımcı olmaktır. Müslüman medeniyetinin bir fıkıh medeniyeti olarak nitelemesi çok isabetlidir. Müslüman medeniyeti, kendisini fıkıh içinden tanımlamış;

yaşamın her alanına ilişkin tutumunda fıkıhın ölçülerini gözetmiştir. Fıkıhın kavranması ise, fıkıh usûlünün bilinmesine bağlıdır. Elinizdeki çalışma, belirtilen amaca katkı vermek amacıyla, ortak bir emekle hazırlanmıştır.

Bu çalışma, ayrıca, daha önce az sayıda örnekleri bulunsa bile, uzunca bir süre çeviriler yoluyla idâme ettirilen fıkıh usûlü eğitiminin artık telif kaynaklarla verilmesi doğrultusunda beliren iradenin bir yansımasıdır. Süreç, ülkemizin yetiştirdiği İslâm hukuku uzmanlarının çabalarıyla, kuşkusuz, güçlenerek devam edecektir.

Fıkıh Usûlü El Kitabı başlıklı çalışmamızın, yalnızca ilahiyat ve İslâmî ilimler fakültelerindeki lisans öğrencilerinin eğitimleri için değil, lisansüstü sınavlar bakımından da yararlı olmasını umuyoruz. Yine çalışmamız, hukuk düşüncesinde derinleşmek isteyen hukukçu adayları ile hukuk metodolojisine ilgi duyup, mukayeseli çalışmalar yapan kişiler bakımından da bir el kitabı niteliğindedir.

Fıkıh Usûlü El Kitabı'nda, yeterli ölçüde tartışmalara işaret edilmiş, alana ilişkin terimler aslına uygun biçimde verilmiş, kavramlar ve kurallar örnekler üzerinden açıklanmış, tasnifler kavramayı kolaylaştırmak amacıyla tablolar halinde de gösterilmiştir.

Ortak bir çabanın ürünü olarak gün yüzüne çıkan çalışmamıza telif suretiyle katılan İslâm hukuku uzmanları Prof. Dr. Orhan Çeker, Prof. Dr. Saffet Köse, Prof. Dr. Abdullah Kahraman, Prof. Dr. Hacı Mehmet Günay, Prof. Dr. Adnan Koşum, Prof. Dr. Abdurrahman Haçkalı, Prof. Dr. Ali Kaya, Prof. Dr. Hüseyin Esen, Prof. Dr. Şevket Topal, Doç. Dr. Soner Duman, Doç. Dr. Murat Şimşek ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Muhammet Peşe hocalarımıza şükran borçlu olduğumuzu belirtmek isterim. Yayına hazırlık aşamasında emeklerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Ünal Yerlikaya, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Muhammet Peşe, Arş. Gör. Yıldız Demir ve Arş. Gör. Serap Nurhan Çam'a da teşekkür ederim. Projenin ilk başından itibaren, sürecin yürütülmesi ve bir kitaba dönüşmesinde büyük bir sorumluluk üstlenen kıymetli öğrencim Yıldız'ı bir kez daha anmam ve teşekkür etmem gerekir.

Hiçbir bilimsel çalışmanın kusurdan hâli olmadığını bilerek, okuyucularımızın ve özellikle İslâm hukuku uzmanlarının eleştirilerine açık olduğumuzu, geliştirici katkılarını beklediğimizi belirtmek isterim. Umudumuz ve duamız, Fıkıh Usûlü El Kitabı'nın amacına ulaşmasıdır.

Editör
Prof. Dr. Talip Türcan
Isparta 2019